

Barbara Kerovec

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

bkerovec@ffzg.unizg.hr

Kontrastivna analiza leksema za izražavanje roda u turskome i hrvatskome jeziku

Rad se bavi analizom jedinica temeljnoga leksičkog inventara za izražavanje roda u turskome i hrvatskome s obzirom na tipološku, genetsku i kulturološku udaljenost dvaju jezika. Posebna pozornost usmjerena je sličnostima i razlikama u jezičnim asimetrijama koje se mogu tumačiti kao odrazi androcentričnoga svjetonazora prisutnoga u objema kulturama. Uzimajući u obzir tipološke osobitosti dvaju jezika, te su sličnosti i razlike istražene 1) analizom osnovnih leksema kojima se u dvama jezicima razlikuju muški i ženski referenti i 2) analizom leksikografskih definicija i uporabnih oprimjerenja tih leksema u općim jednojezičnim rječnicima. Rezultati pokazuju da između dvaju jezika postoje značajnije razlike u leksičkom diferenciranju određenih pojmova, u razgranatosti sustava leksičkoga inventara za izražavanje roda te u mjeri u kojoj se pri bilježenju različitih značenja i oprimjerenja odabranih leksema u rječnicima odražavaju rodni stereotipi i ustaljene predodžbe.

Ključne riječi: rodne asimetrije; leksikografija; androcentrizam u jeziku; turski jezik; hrvatski jezik

1. Uvodne napomene, teorijska razmatranja i ciljevi

U fokusu su ovoga rada sličnosti i razlike u obilježjima i strukturiranju leksičkoga inventara za izražavanje roda u dvama genetski nesrodnim, tipološki različitim i kulturološki udaljenim jezicima – turskome i hrvatskome.¹ Posebna je pozornost posvećena jezičnim odrazima društveno–kulturoloških osobitosti povezanih uz dominaciju muškoga spola. Takvi odrazi, koji upućuju na prisutnost androcentričnoga svjetonazora u kulturi, utvrđeni su u obama jezicima u već ranije provedenim istraživanjima jezičnorodne problematike. Primjerice, istraživanjima rodno obilježenih turskih i hrvatskih frazema i poslovia (npr. Čer i Šahin, 2016; Hrnjak, 2017;

1 Rad je nastao iz izlaganja na međunarodnome znanstvenom skupu „Leksikografija i vrijednosti u jeziku / Lexicography and values in language“ održanome 23. – 24. studenoga 2023. u Zagrebu u organizaciji Odbora za leksikografiju Razreda za filološke znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti.

Hrnjak, 2018; Kara, 2021; Kovačević, 2019) utvrđeno je da se predodžba žene i u turskome i u hrvatskome društvu gradi uglavnom na temelju njezine uloge izvan javnoga života i utjecaja, orijentirane prvenstveno na domenu kućanstva i obitelji (uloga majke, supruge i domaćice), te na fizičkoj ljepoti i submisivnosti kao osobinama poželjnim za ženu. Usto su žene češće predstavljene kao nerazumne, pretjerano emotivne, intelektualno inferiorne, brbljave i svadljive, a rjeđe kao odlučne, hrabre, energične i poduzetne. Kako pokazuju provedena istraživanja, te se pozitivne osobine u obama društvima u većoj mjeri pripisuju muškarcima ili se očekuju od njih. U turskim frazemima i poslovicama „pravi“ muškarac predstavlja se još i kao dominantan, snažan, autoritativan, kao rodonasljednik i hranitelj obitelji te društveno uspješan, utjecajan i ugledan, a njegova je uloga, za razliku od uloge žene, usmjerena na javno djelovanje.

Jezične odraze androcentričnoga svjetonazora u kulturi i uz njega povezanih stereotipa i predodžbi moguće je uočiti i u različitim vrstama jezičnih asimetrija (v. npr. Bratanić, 2005; Lakoff, 1973; Pišković, 2014), koje ćemo ovdje predstaviti na primjerima iz hrvatskoga jezika. Jedna od njih očituje se u značenjskim razlikama pri uporabi muško–ženskih leksičkih parova unutar ustaljenih sintagmi. Primjerice, hrvatski frazem *muška ruka* pretpostavlja snagu i sposobnost, a frazem *ženska ruka* urednost i čistoću, najčešće u kućanstvu. Asimetrija je prisutna i u značenjima mocijskih parnjaka; na primjer, u parovima augmentativa *muškarčina* – *ženetina* i *momčina* – *djevojčura* prvi parnjaci (*muškarčina* i *momčina*) imaju pozitivan predznak, dok su drugi (*ženetina* i *djevojčura*) negativno konotirani, što bilježe i rječnici. Za ilustraciju ovdje navodimo rječničke članke zabilježene na *Hrvatskome jezičnom portalu* (nadalje: HJP),² mrežnome rječniku hrvatskoga jezika:

MUŠKARČINA

augm. od muškarac, pravi muškarac, onaj koji se odlikuje onim što se očekuje od pravog muškarca u vanjštini i ponašanju, tipičan muškarac od glave do pete

ŽENETINA

pejor. od žena

MOMČINA

augm. i *hip.* od momak

DJEVOJČURA

augm. pejor. od djevojka, djevojka koja je izgubila dostojanstvo

Sličan je slučaj i s mnogim tvorbenim mocijskim parnjacima (v. Bratanić, 2005, str. 40–44). Na primjer, značenje leksema *domaćin* vezuje se uz mušku osobu koja donosi odluke, upravlja čime ili ima određene počasti, a značenje leksema *domaćica* uz žensku osobu koja obavlja niže rangirane poslove kao što su kućanski poslovi,

² <https://hjp.znanje.hr/>, pristupljeno 13. 9. 2025.

poslovi čišćenja, posluživanja i sl., što pokazuju i rječnički članci tih dvaju leksema na HJP-u:

DOMAĆIN

1. *etnol. zast.* onaj koji predstavlja obitelj, donosi odluke i upravlja domom; glava obitelji
2. onaj koji ugošćuje ili prima goste [domaćin dočekuje goste na večeri] *usp. domaćica*
3. onaj koji se po dužnosti brine za neku zgradu, prostorije i sl.; domar
4. *etnol.* onaj koji je i u počasti na prvom mjestu neke svečane priredbe ili prigode

DOMAĆICA

1. ona koja organizira i obavlja kućanske poslove u svojem domu i nije zaposlena; kućanica
2. ona koja ugošćuje u svome domu, kući [pristojno je pri dolasku u goste prvo pozdraviti domaćicu]
3. osoba čiji je posao profesionalno vođenje tuđeg kućanstva, *usp. kućanica*
4. osoba u avionu ili na brodu koja se brine o putnicima; stjuardesa, *usp. hostesa*
5. osoba u hotelu koja upravlja odjelom spremanja i čistoće

Još jedna vrsta asimetrije javlja se u načinima na koje se značenja leksema bilježe i opimjeruju u rječnicima. Usporede li se, primjerice, definicije značenja mocij-skih parnjaka *mužjak* i *ženka* na HJP-u, primjećuje se da se za prvi leksem daju neutralne definicije, dok se za drugi kao pejorativno značenje navodi 'žena kao oličenje svog spola', čime se, kako navodi Pišković (2016, str. 351), sugerira da ženski spol utjelovljuje nešto ružno i loše:

MUŽJAK

- 1) životinja muškog spola
- 2) stalna imenica u analitičkom obilježavanju muškoga spola [*mužjak jarebice, ženka jastreba*], *opr. ženka* (za ženski spol)

ŽENKA

- 1) životinja ženskog spola, *opr. mužjak*
- 2) *pejor.* žena kao oličenje svog spola

Na tu se posljednju asimetriju u svojim radovima posebno osvrću Bratanić (2005) i Pišković (2016), koje ističu da ona ne proizlazi iz leksičkih datosti, tj. konvencionaliziranih značenja i uporabe leksema, već iz predodžbi i stereotipa samoga leksikografa koji ih prenosi u rječnik. Naime, rječnici bi značenja i značenska opimjerenja trebali bilježiti nepristrano, na temelju jezične uporabe, no s obzirom na

to da su sastavljači rječnika nužno pripadnici određene kulture, u rječnike nerijetko unose različite vrste pristranosti, vlastite stavove, uvjerenja i vrijednosti koji se odražavaju u odabiru leksičkih unosaka, u definicijama značenja i u odabiru oprijemljenja, a čime se, kako naglašava Pišković (2016), rodni stereotipi perpetuiraju i autoriziraju.

Ovaj rad ima tri cilja. Jedan od njih jest istražiti, prikazati i usporediti kakve se jezične asimetrije kao odraz prisutnosti androcentričnoga svjetonazora u kulturi pojavljuju u turskome i hrvatskome unutar sustava osnovnih leksema za izražavanje roda, odnosno onih leksema kojima se upućuje na spol živih referenata, a koji se značenjski mogu vezati i uz društveno konstruirana rodna obilježja ili uloge.³ Drugi je cilj utvrditi i usporediti načine na koje dva jezika segmentiraju pojmovno–značenjsku domenu roda. Naime, jezici se mogu razlikovati s obzirom na broj kategorija koje leksički diferenciraju unutar određene pojmovne domene i mjesta gdje postavljaju granice među kategorijama, što je jednim dijelom uvjetovano kognitivno i kulturološki. Kako je utvrđeno nekim ranijim istraživanjima, u različitim se jezicima pojavnosti koje pripadaju istoj pojmovnoj domeni mogu izraziti s više ili manje leksema, ovisno o tome koje su razlike u govornoj zajednici dovoljno relevantne da budu leksikalizirane, tj. označene posebnim leksemom (v. npr. Evans, 2011, str. 511; Gast, 2014, str. 175–177; Koptjevskaja–Tamm i dr., 2016; Stathi, 2023, str. 24–25, 58). Osim toga, dokazano je da na leksikalizaciju utječu i određeni jezično–tipološki čimbenici pa se tako, ovisno o tipološkim osobitostima, jezici mogu razlikovati s obzirom na to pokazuju li sustavnu tendenciju prema značenjski općenitijim ili pak značenjski specifičnijim leksemima. Takve je tipološke pravilnosti među prvim utvrdio Talmy (1985) uočivši međujezične razlike u leksikalizaciji različitih komponenata događaja kretanja (engl. *motion event*) i razini detalja kojima jezici verbaliziraju kretanje preferirajući, pojednostavljeno rečeno, ili značenjski specifičnije (tzv. *S–jezici*) ili pak značenjski općenitije glagole (tzv. *V–jezici*).⁴ Talmy (1985,

3 U tom kontekstu smatramo prikladnijim reći da je riječ o leksemima za izražavanje *roda*, a ne *spola*. Naime, *spol* se odnosi na biološki zadane razlike između muških i ženskih bića, uključujući anatomske, fiziološke i genetske karakteristike. Nasuprot tomu, *rod* podrazumijeva širi, društveno i kulturno konstruiran sustav značenja, uloga i očekivanja povezanih s pripadnošću određenom spolu (za detaljniji uvid u definicije i uporabu termina *spol* i *rod* u hrvatskome jeziku v. Mihaljević i Mihaljević, 2021). U lingvističkome kontekstu rod može obuhvaćati i referencijalnu dimenziju (biološki spol referenta), ali i semantičke i pragmatičke slojeve koji nadilaze isključivo biološko određenje. Iz toga se razloga u radu preferira termin *rod* s obzirom na to da analizirani leksemi ne označuju samo biološki spol referenata već često odražavaju i kulturno posredovane predodžbe o rodnim ulogama, odnosima i društvenim praksama.

4 Talmy (1985) je podijelio jezike na dvije skupine s obzirom na to je li putanja kretanja izražena glagolom (npr. *to exit*) ili pak „satelitom“, tj. česticom ili afksom (npr. *to go out*). S jedne strane, u jezicima koji putanju izražavaju satelitom (engl. *satellite-framed languages* ili *S-languages*) otvara se mogućnost da se glagolom na ekonomičan način izrazi način kretanja (npr. *istrčati*) te takvi jezici leksikaliziraju događaj kretanja s više detalja. S druge strane, u jezicima gdje je putanja, kao jezgreni dio semantičke strukture kretanja, izražena samim glagolom (engl. *verb-framed languages* ili *V-languages*) za izražavanje načina kretanja potrebno je uvesti dodatni element (npr. *izaći trčeći*) pa takvi jezici često ne izražavaju način, tj. događaj kretanja leksikaliziraju s manje detalja.

Talmyjeva je podjela s vremenom doživjela određene revizije; primjerice Slobin (2004) uvodi treću skupinu tzv. „ekvipolentno uokvirenih“ jezika, koji pokazuju osobitosti i V– i S–jezika.

2000, str. 221–233) sve slavenske jezike klasificira kao S–jezike – što onda uključuje i hrvatski – a turski se klasificira kao V–jezik.⁵ Kasnije su i druga istraživanja na različitim jezicima potvrdila da, ovisno o tipološkim osobitostima, jezici pokazuju pravilnosti u brojnosti značenjski specifičnih ili značenjski općenitijih glagola te u učestalosti njihove uporabe, a među tim su istraživanjima i ona koja se bave turskim (npr. Özçalışkan i Slobin, 1999, 2003; Stathi, 2023) i slavenskim jezicima (npr. Slobin, 2004; Filipović, 2007; Kopecka, 2010, 2012; Fargard i dr., 2013; Łozińska, 2019). Ipak, većina njih posvećena je glagolima kretanja, a manji je broj onih koja se bave bilo glagolima bilo nekim drugim vrstama riječi iz drugih pojmovnih domena. Koliko nam je poznato, jedino opsežno međujezično istraživanje koje uključuje i turski jezik, a ujedno je usmjereno i na druge pojmovne domene jest istraživanje Stathi (2023),⁶ koja je analizirala grčki i turski kao V–jezike te njemački i engleski kao S–jezike. Tom je analizom utvrđena manja brojnost i/ili rjeđa uporaba značenjski specifičnih leksema u grčkome i turskome negoli u njemačkome i engleskome u gotovo svim istraženim pojmovnim domenama, što upućuje na to da se razlike između V– i S–jezika ne odnose samo na dio leksika, već su dosljedne na širem planu leksičkoga sustava. Za hrvatski jezik do sada nisu provedene slične analize, pa onda ni one kojima bi se u tome tipološkom smislu uspoređivali turski i hrvatski jezik.⁷ U ovome se radu – što je i njegov treći cilj – nastojalo pridonijeti kontrastivnim istraživanjima i utvrditi vrijedi li teza o tendenciji prema značenjski općenitijim (V–jezici) ili značenjski specifičnim leksemima (S–jezici) za turski i hrvatski jezik kada je riječ o pojmovno–značenjskoj domeni roda, koja – koliko nam je poznato – do sada nije u tome kontekstu bila predmet istraživanja ni u promatranim dvama jezicima ni šire.

2. Metodologija

Analiza kojom se nastojalo odgovoriti na postavljena pitanja i ciljeve podijeljena je u dva dijela. Kako bi se pružio uvid u način na koji dva jezika segmentiraju pojmovno–značenjsku domenu roda, u prvome dijelu analize donosi se kontrastivni pregled leksema za označavanje muških i ženskih referenata s osvrtom na jezično–tipološke razlike. Analizom su obuhvaćeni oni leksemi kojima se razlikuje pripadnost muškome ili ženskomu spolu (poput hrvatskih *muško*, *žensko*, *muškarac*, *žena*, *dječak*, *djevojčica* i sl.), ali čija se značenja mogu povezivati i uz društveno uvjetovana

5 Iako ga sam Talmy ne analizira u navedenim radovima, o turskome su po tome pitanju provedena temeljita istraživanja, od kojih su neka i opsežnija (npr. Özçalışkan i Slobin, 1999, 2003; Slobin, 2004; Stathi, 2023; Toplu, 2011).

6 Osim iz domene kretanja, autorica je istražila leksikalizaciju događaja i iz nekih drugih domena (kao što su odijevanje, hranjenje, zatvaranje/otvaranje), ali i leksikalizaciju različitih predmeta (poput odjeće, posuda, sjedalica).

7 Turski i hrvatski u okviru klasifikacije V– i S–jezika zasad su uspoređivani samo po pitanju razine granularnosti u izražavanju usmjerenoga kretanja pomoću gramatičkih elemenata (Kerovec, 2025), a analizom je utvrđeno da turski jezik pokazuje tendenciju predstaviti prizore ciljne i ishodišne usmjerenosti na grubljoj razini granularnosti kodirajući ih značenjski shematičnim gramatičkim elementima (padežima), dok hrvatski jezik iste prizore kodira mnoštvom značenjski specifičnih prijedložno–padežnih konstrukcija.

rodna obilježja ili uloge, odnosno karakteristike koje se u društveno–kulturološko–me kontekstu očekuju od muškaraca i žena. Izuzeti su leksemi kojima se može referirati na pripadnike dvaju spolova, ali im se značenja primarno ne vežu uz domenu roda, već uz neku drugu pojmovno–značenjsku domenu (npr. profesijske imenice, imenice za izražavanje rodbinskih odnosa, imenice iz domene životinjskoga svijeta i sl.). Izbor leksema za analizu dodatno je sužen na temelju još dvaju kriterija: 1) relativne konotativne neutralnosti, čime su isključeni žargonizmi, hipokoristici, pejorativi, deminutivi, augmentativi i sl. (poput hrvatskih *frajer*, *curetak*, *ženturača*, *muškarčina*, *ženica* i sl., te turskih *herif* ‘tip, lik, frajer’, *kızcağız* ‘sirota djevojka’, *hatun* ‘žena, dama’, *er* ‘muškarac, junak’); 2) učestalosti uporabe, koja je provjerena pretragom računalnih korpusa turskoga i hrvatskoga jezika (trTenTen, hrWaC). S obzirom na potonje, u analizu je uključeno i nekoliko razgovorno obilježenih leksema zbog izrazite učestalosti pojavljivanja u korpusima, ali i njihove relativne konotativne neutralnosti (poput hrvatskih *cura* i *dečko* te turskih *delikanlı*, *genç* i *çocuk* – sva tri u značenju ‘mladić, momak’⁸).

Drugi dio analize posvećen je građi iz rječničkih izvora, a uključuje kritičko rod–nolingvističko čitanje općih jednojezičnih rječnika turskoga i hrvatskoga jezika. U njemu su se nastojali usporediti 1) načini na koje su u rječnicima dvaju jezika zabilježene definicije značenja odabranih leksema, 2) načini na koje su ta značenja oprijemljena i 3) mjera u kojoj definicije i oprijemljenja odražavaju ustaljene rodne predodžbe i stereotipe. Za te su potrebe odabrani relevantni mrežno dostupni rječnici: za turski je to *Güncel Türkçe Sözlük*⁹ (nadalje: *GTS*), rječnik Turskoga jezikoslovnog društva (tur. *Türk Dil Kurumu*),¹⁰ a za hrvatski *Hrvatski jezični portal* (*HJP*), kojega je rječnička baza nastala na temelju *Hrvatskoga enciklopedijskog rječnika* (2003) i nekoliko izdanja rječnika Vladimira Anića.¹¹ Motiv za odabir mrežnih rječnika bio je taj što za njih, za razliku od tiskanih rječnika, postoji mogućnost ažuriranja te bi trebali sadržavati aktualne podatke.

3. Pregled turskih i hrvatskih leksema za izražavanje roda

Tipološka razlika između turskoga i hrvatskoga bitna za analizu u ovome radu svakako je ta da turski, kao ni ostali jezici turkijske jezične porodice, ne poznaje ni kategoriju gramatičkoga roda ni mocijsku tvorbu te u njemu ne postoje tvorbeni mocijski parovi. Takozvani prirodni rod ili biološki spol u turskome se izražava ili leksički ili leksičko–sintaktički, odnosno sintagmama unutar kojih se leksem za označavanje biološkoga spola referenta koristi kao svojevrsan atribut. U takvim je sintagmama za označavanje muškoga spola u uporabi samo jedan leksem – *erkek*

8 Više o tome v. u sljedećem poglavlju.

9 Hrv. ‘Rječnik suvremenoga turskog jezika’.

10 *Türk Dil Kurumu* krovna je turska znanstvena institucija za jezik i jezikoslovlje.

11 *Rječnik hrvatskoga jezika* (I. izdanje 1991, II. izdanje 1994, III. izdanje 1998), *Veliki rječnik hrvatskoga jezika* (2003, priredila Lj. Jojić).

(‘mušk-i/-a/-o’) – i to za sva živa bića, dok se za ženski spol koriste njih tri: 1) *dişi* (‘žensk-i/-a/-o’), koji je primarno (ali ne i isključivo) rezerviran za označavanje spola životinja i biljaka, 2) *kız* (‘žensk-i/-a/-o’), koji se primarno koristi za označavanje ženskoga djeteta ili mlađe ženske osobe, i 3) *kadın* (‘žensk-i/-a/-o’) za mlađu, zreliju ili stariju ženu. Za ilustraciju donosimo sljedeće sintagme:

erkek arslan ‘lav’, ‘mužjak lava’ (dosl. ‘muški lav’)

dişi arslan ‘lavica’, ‘ženka lava’ (dosl. ‘ženski lav’)

erkek çiçek ‘muški cvijet’

dişi çiçek ‘ženski cvijet’

erkek çocuk ‘dječak’, ‘muško dijete’

kız çocuk ‘djevojčica’, ‘žensko dijete’

erkek doktor ‘liječnik’, ‘muški liječnik’

kadın doktor ‘liječnica’, ‘ženski liječnik’

Dakle u turskome je, barem kada je u pitanju leksičko–sintaktički način izražavanja prirodnoga roda, pojmovna domena ženskoga roda leksički segmentiranija u odnosu na domenu muškoga, odnosno leksički je razdijeljena na potkategorije na temelju odrednica biološke vrste i dobi, dok za domenu muškoga roda te odrednice ne utječu na leksikalizaciju. Iz hrvatskih se pak sintagmi koje se navode kao prijevodni ekvivalenti turskih zamjećuje da u hrvatskome odrednice biološke vrste i dobi ne utječu na leksikalizaciju ni u jednoj od dviju domena jer se u svim kategorijama koriste isti leksemi (*mušk-i/-a/-o* i *žensk-i/-a/-o*).¹²

Navedeni turski rodno obilježeni leksemi upotrebljavaju se i samostalno, izvan imeničkih sintagmi, i to bez ikakve morfološke preoblike u odnosu na njihov atributni oblik. Upotrijebljeni izvan sintagmi imaju imeničku ulogu i nose sljedeća značenja:

erkek ‘muško’; ‘muškarac’; ‘mužjak’

dişi ‘ženka’, ‘žensko’

kız ‘djevojčica’; ‘djevojka’; ‘kći’

kadın ‘žena’

} ‘žensko’

Iz hrvatskih prijevodnih ekvivalenata uočava se da hrvatski jezik ima razvedeniji sustav imeničkih leksema u toj pojmovno–značenjskoj domeni: devet hrvatskih leksema „pokriva” kategorije koje su u turskome pokrivene četirima značenj-

12 Iako je u tome kontekstu u kategorijama životinja i odraslih ljudi uobičajena uporaba mocijskih parnjaka (npr. *liječnik/liječnica*), u određenim se slučajevima, kako bi se razlikovali muški i ženski referenti, javlja potreba da se uz imenicu koristi pridjev *mušk-i/-a/-o* i *žensk-i/-a/-o*, npr. *Kuje se ne debljaju tako jako kao muški psi*; *U Bahreinu muški liječnik smije pregledati ženske genitalije, ali ne smije gledati izravno u njih, već samo u njihov odraz u ogledalu* (primjeri preuzeti iz hrWaC-a, pristupljeno 23. 4. 2026.).

ski shematičnijim leksemima. Takvoj razlici zasigurno pridonose tipološka obilježja hrvatskoga, odnosno tvorbeno mogućnosti koje su karakteristika flektivnih i morfološki izrazito bogatih jezika. Veća razvedenost hrvatskoga leksičkog sustava u odnosu na turski u skladu je i s ranije spomenutom klasifikacijom hrvatskoga kao S–jezika te turskoga kao V–jezika.

U obama jezicima još je nekoliko konotativno neutralnih i učestalo korištenih leksema za označavanje muških i ženskih referenata, a njihov je sustav, uključujući i već prethodno predstavljene lekseme, prikazan u tablici 1. U njoj su u vodoravnim redcima jedinice dvaju sustava razvrstane prema kategorijama koje je diktirala jezična građa: u prvome se retku nalaze one za označavanje muških i ženskih referenata općenito (i ljudi, i životinja, i biljaka), a u drugome one koje se odnose samo na ljude. Drugi je redak podijeljen na tri temeljne kategorije prema odrednici dobi – ‘djeca’, ‘mladi’ i ‘odrasli’ – jer se muške i ženske osobe u obama jezicima drukčije leksikaliziraju s obzirom na tu odrednicu. Dodatne, sekundarne kategorije u drugome retku (u tablici svjetlije otisnute) odnose se na potomke i supružnike, a uključene su u tablicu jer se nekoliko leksema iz temeljnih kategorija povezuje i s njima.

Tablica 1. Sustav turskih i hrvatskih leksema za označavanje muških i ženskih referenata

			turski		hrvatski	
			muško	žensko	muško	žensko
1	Ljudi, biljke, životinje		<i>erkek</i>	<i>dişi</i>	<i>mužjak</i> <i>muško</i> <i>mušk-i/-a/-o</i>	<i>ženka</i> <i>žensko</i> <i>žensk-i/-a/-o</i>
2	Ljudi	Potomci	<i>oğul</i>	<i>kız</i>	<i>sin</i>	<i>kći</i>
		Djeca	<i>oğlan</i>		<i>dječak</i> <i>dečko</i>	<i>djevojčica</i> <i>curica</i>
		Mladi	<i>oğlan</i> <i>delikanlı</i> <i>genc</i> <i>çocuk</i>		<i>dečko</i> <i>mladić</i> <i>momak</i>	<i>djevojka</i> <i>cura</i>
		Odrasli	<i>erkek</i> <i>adam</i>	<i>kadın</i>	<i>muškarac</i> <i>čovjek</i>	<i>žena</i>
		Supružnici	<i>koca</i>	<i>karı</i>	<i>muž</i>	

Ono što u tablici odmah upada u oči jest asimetrija u brojnosti leksema za muške osobe s jedne i ženske s druge strane, odnosno slabija leksička segmentiranost pojmovne domene ženskoga roda u obama jezicima, naročito u turskome.

Naime, uočava se da turski leksem *kız*, uz to što označuje mlađu žensku osobu u dvjema dobnim kategorijama (djeca i mladi), označuje i ženskoga potomka (kćer), što nije slučaj u hrvatskome, gdje se te tri kategorije različito leksikaliziraju. Kada su u pitanju muške osobe, one su u turskome u tim trima različitim kategorijama leksički diferencirane, a za pripadnika kategorije mladih u uporabi su čak četiri različita leksema: *oğlan* ('dečko'), *delikanlı* ('momak'),¹³ *genç* ('mladić', dosl. 'mlad') i *çocuk* ('dečko', dosl. 'dijete'). U hrvatskome su kategorije djece i mladih u domeni ženskoga roda leksički mnogo finije segmentirane nego u turskome, a samo nešto veći broj leksema za muške osobe bilježi se u kategoriji mladih (tri za muške i dva za ženske osobe).¹⁴ Kada je pak riječ o kategoriji odraslih, u obama su jezicima za muške osobe u uporabi po dva leksema (*erkek* i *adam* u turskome te *muškarac* i *čovjek* u hrvatskome), a za ženske samo po jedan (*kadın* u turskome i *žena* u hrvatskome). Usto, u hrvatskome se leksem za odraslu žensku osobu koristi i za označavanje bračne družice ili supruge, dok se za muškoga bračnog druga ili supruga koristi zaseban leksem (*muž*) (v. najdonji redak u tablici 1), što također upućuje na slabiju leksičku diferenciranost u domeni ženskoga roda unutar kategorije odraslih.

Treba istaknuti i činjenicu da se za označavanje muških pripadnika određenih kategorija i u turskome i u hrvatskome koriste epiceni – imenice koje nemaju leksički rod, ali imaju oba referencijalna roda, tj. referiraju se na oba spola.¹⁵ U hrvatskome se za odraslu mušku osobu koristi epicen *čovjek*, a u turskome *adam* 'čovjek', imenica nastala od biblijskoga imena u značenju prvoga stvorenog ljudskog bića i oca ljudskoga roda.¹⁶ Osim imenice *adam* u turskome su za označavanje muške osobe u uporabi još dva epicena, i to za pripadnika kategorije mladih. Prvi je *genç*,

13 Leksem *delikanlı* koristi se i kao pridjev i kao imenica, a izveden je iz pridjeva *deli* 'lud' i imenice *kan* 'krv', na koju je dodan sufix –*lı* za izražavanje svojstva. Iako bi doslovni prijevod složenice bio 'onaj koji je lude/uzavrele krvi', leksem se koristi u neutralnijem značenju 'mladić', uz konotaciju čestitosti.

14 Razgovorno obilježen leksem *curica* uvršten je u analizu iako je po broju pojava u hrvatskome korpusu značajno slabije zastupljen (18 304 pojava) u odnosu na također razgovorno obilježene lekseme *cura* (64 853 pojava) i *dečko* (143 212 pojava) (pristupljeno 12. 10. 2025.). Veći broj pojava leksema *cura* i *dečko* može se pripisati njihovoj čestoj uporabi u značenju emotivnoga partnerskog odnosa. Osim toga, valja istaknuti da se ti leksemi u hrvatskome jeziku ne koriste isključivo za pripadnike kategorije mladih, već razgovorno obilježeno i za pripadnike kategorije odraslih, osobito u množini i pri obraćanju (slično je i s leksemom *momak*), ali i za referiranje na kućne ljubimce. Njihova zastupljenost u svim tim različitim uporabama nije analizirana za potrebe ovoga rada jer bi premašivala njegove okvire, no ostavlja prostor za daljnja istraživanja. Pri svrstavanju leksema u različite kategorije po dobi u ovome smo se radu oslanjali i na primarna značenja navedena u relevantnim hrvatskim rječnicima.

15 V. npr. Pišković (2011, str. 159–163).

16 Iako i hrvatska i turska imenica nose slično značenje, imenica *adam* u turskome leksičkom sustavu ima drukčiju vrijednost nego imenica *čovjek* u hrvatskome. U hrvatskome se *čovjek* koristi za označavanje pripadnika ljudskoga roda kao biološkoga i društvenoga bića, ali i za označavanje odrasle muške osobe. U turskome se pak za čovjeka kao biološko biće koristi drugi leksem, *insan*, dok je imenica *adam* ograničenija u uporabi: osim označavanja odrasle muške osobe služi i za referiranje na pripadnika ljudskoga roda, no, čini se, samo kao društvenoga bića te se koristi u kontekstima kada je potrebno izraziti poopćavanje neke ljudske, obično društvene osobine (npr. *Adam böyle yapar mı?* 'Zar bi čovjek tako postupio?' (primjer preuzet iz rječnika *Arkadaş Türkçe Sözlük*, 2005)).

čije je temeljno značenje ‘(onaj koji je) mlad’,¹⁷ a drugi *çocuk*, s temeljnim značenjem ‘dijete’.¹⁸ U kontekstu epicena zanimljivo je skrenuti pažnju i na činjenicu vezanu uz još dvije imenice za muške osobe (iz tablice 1), a koja se tiče njihove etimologije: imenice *oğlan* ‘dječak, momak’ i *oğul* ‘sin’ nastale su iz istoga korijena *oğul*, koji se u staroturskome koristio u značenju ‘potomak (bilo kojega spola)’,¹⁹ dakle i te dvije suvremene imenice nastale su zapravo iz epicena koji je s vremenom izgubio mogućnost referiranja na oba spola i specijalizirao se samo za muški.

Pregledom leksema za označavanje muških i ženskih osoba uočavaju se, dakle, dvije asimetrije u obama jezicima: prva je ta da je pojmovna domena muškoga roda leksički segmentiranija od domene ženskoga, a druga ta da se za leksikalizaciju muških osoba određenih kategorija koriste epiceni, što nije slučaj ni u jednoj kategoriji domene ženskoga roda. Obje su asimetrije značajno izražene u turskome nego u hrvatskome jeziku.

4. Definicije leksema za izražavanje roda u jednojezičnim rječnicima

Na temelju obrade odabranih leksema u jednojezičnim mrežnim rječnicima turskoga i hrvatskoga jezika moguće je uočiti da definicije i oprimjerenja njihovih značenja potvrđuju postojanje ranije utvrđenih asimetrija kao odraza ustaljenih predodžbi i stereotipa prisutnih u dvjema kulturama, a što ćemo nastojati pokazati u tablici 2 i tablici 3 primjerima leksikografskih definicija i značenjskih oprimjerenja. Tablica 2 odnosi se na načine na koje su u dvama jednojezičnim rječnicima oblikovani članci i definirana značenja leksema vezanih uz pojmovnu domenu muškoga roda, a tablica 3 donosi isto za pojmovnu domenu ženskoga roda. Iz tehničkih razloga primjeri u tablicama ograničeni su na najilustrativnije, što znači da u tablice nisu uvršteni cjeloviti rječnički članci za svaki leksem. Redoslijed kojim se definicije značenja ili primjeri frazeologizama pojavljuju u rječnicima označen je u tablicama brojem ispred definicije ili frazeologizma. Također iz tehničkih razloga primjeri za turski jezik u tablicama navedeni su u hrvatskim prijevodima.²⁰ Masnim su slovima označeni dijelovi definicija, frazeologizama ili oprimjerenja iz kojih je moguće iščitati ustaljene rodne predodžbe. Osim leksema obrađenih u prethodnome po-

17 Turski se jezik odlikuje slabijom razgraničenošću među vrstama riječi te se određeni leksemi koriste i kao imenice i kao pridjevi bez ikakve morfološke preoblike. Tako leksem *genç* može biti i pridjev u značenju ‘mlad’ i imenica u značenju ‘mlada osoba’, što navode i rječnici. Ipak, pretragom turskoga digitalnog korpusa kojom smo nastojali provjeriti uporabu toga leksema u imeničkoj ulozi utvrdili smo da se on, kada je upotrijebljen u jednini, koristi gotovo isključivo u značenju ‘momak, mladić’, odnosno da se gotovo uvijek referira na mladu mušku osobu (ako se pak koristi u množini ili uz broj, obilježje spola nije važno, npr. *gençler* ‘mladi’, ili *iki genç* ‘dvoje mladih’, ali i ‘dva mladića’). Za referiranje na mladu žensku osobu isti se leksem upotrebljava u kombinaciji s imenicom *kız* ‘djevojka’ (*genç kız* ‘mlada djevojka’).

18 Za razliku od imenice *genç*, za koju turski rječnici ne navode značenje ‘mladić’, za imenicu *çocuk* rječnici to značenje bilježe.

19 *Nisanyansözlük* (<https://www.nisanyansozluk.com>, pristupljeno 12. 10. 2025.)

20 Svi prijevodi s turskoga na hrvatski autoričini su.

glavlju, obje tablice sadrže i dodatne lekseme koji su uglavnom izvedeni iz već obrađenih (npr. *erkekçe* pril. ‘muški, na muški način’; *kadınca* pridj. ‘žensk–i/–a/–o’).

U rječnicima se obaju jezika kao osobine koje su svojstvene pripadnicima muškoga spola ili se od njih očekuju (tablica 2) mogu iščitati hrabrost, odlučnost, odvažnost, pouzdanost i čvrstoća, a kao muškarcima svojstvena ili od njih očekivana uloga javno djelovanje, tj. djelovanje izvan domene doma i kuće. Dodatno se u turskome ističu još i iskrenost, poštenje i časnost te junaštvo i borbenost, posebno za domovinu i više ciljeve, a u hrvatskome društveni ugled te autoritativnost i dominacija, naročito u obitelji i prema ženi.

Ustaljene predodžbe o navedenim osobinama i rodnim ulogama mogu se iz definicija značenja, oprimjerenja i frazeologizama iščitati uglavnom eksplicitno, no nailazi se i na slučajeve u kojima se na njih upućuje implicitno, i to ponegdje za oba spola u istome rječničkom članku. Primjerice, u retku 2. tablice 2 za turski leksem *erkek* u značenju ‘muž’, ‘suprug’ navedeno je oprimjerenje *Kadın erkeğini uğurladı* ‘Žena je ispratila svog muža/muškarca’, iz kojega se implicitno iščitava muškarčeva uloga djelovanja izvan domene doma te uloga žene orijentirana na djelovanje unutar te domene (u primjeru muškarac izlazi iz kuće, a žena ga ispraća i ostaje u njoj). Još jedan sličan primjer jest poslovice navedena u retku 7. uz hrvatsku imenicu *muž* koja glasi *Bog na nebu muž na zemlji*, uz koju je u rječniku HJP kao pojašnjenje ponuđeno sljedeće: ‘žena je dužna muža slušati i bojati ga se kao Boga’. Osim što govore u prilog predodžbi o muškarcu kao dominantnome i autoritativnome, ta poslovice i njezino pojašnjenje odražavaju i predodžbu o ženi, od koje se očekuje da bude poslušna i pokorna muškarcu.

Tablica 2. Obrada leksema vezanih uz pojmovnu domenu muškoga roda u jednojezičnim rječnicima turskoga (GTS) i hrvatskoga jezika (HJP)

PRIPISANE ILI OČEKIVANE OSOBINE I ULOGE		TURSKI	HRVATSKI
1.	hrabrost, odlučnost, pouzdanost, čvrstoća, odvažnost	ERKEK 5) <i>pridj.</i> junački, hrabar, odvažan, pouzdan 7) <i>pridj.</i> za metale: čvrst, koji se ne savija lako (npr. <i>erkek demir</i> dosl. ‘muško željezo’)	MUŠKI (pril.) 2) <i>pren.</i> odlučno, hrabro, smjelo, odrešito (<i>muški postupiti/reći</i>)
2.	(javno) djelovanje izvan kuće	ERKEK 3) <i>im.</i> muž (<i>Kadın erkeğini uğurladı</i> . ‘ Žena je ispratila svog muža/muškarca ’)	MOMAK 3) onaj koji pomaže starijemu ili pretpostavljenom, ob. u seoskom gospodarstvu 4) običan član brodske posade ili običan vojnik; mornar, vojnik

3.	iskrenost, poštenje, časnost	DELIKANLI 2) <i>pridj.</i> muško od riječi, iskren, pošten, častan	–
4.	junaštvo, borbenost, časnost	ERKEK 5) <i>pridj.</i> junački, hrabar, odvažan, pouzdan ERKEKÇE (pril.) – kao muškarac, na način koji pristoji muškarcu (primjer: (...) <i>erkekçe şehit olduĝunu anlatacaĝına söz vermişti</i> ‘(...) obećao je da će ispričati kako je muški pao za domovinu ’)	–
5.	sposobnost		MUŠKI (pridj.) sintagma: 1) <i>muška ruka</i> muškarac koji u kući obavlja tipične poslove koji nisu za ženu MOMAK 6) (...) kad se misli ili obraća mlađim ljudima ili pojedincu iz cjelina koje se mogu nazvati momčad, posada, postrojba, jedinica itd.) <i>solidan momak; sposoban momak; pravi momak</i>
6.	društveni ugled	–	MUŽ 2) <i>arh.</i> čestit i viđen čovjek, onaj koji je ugledan u svojoj sredini
7.	autoritativnost i dominacija	–	MUŽ frazologija: 1) <i>Bog na nebu muž na zemlji posl.</i> žena je dužna muža slušati i bojati ga se kao Boga
8.	zaslužnost i vrijednost	–	MUŠKI (pridj.) 1) dostojan muža, pravog muškarca

Kao osobine koje se pripisuju pripadnicama ženskoga spola ili se očekuju od njih (tablica 3) u obama se rječnicima iščitavaju osjećajnost i sentimentalnost te fizička privlačnost i zavodljivost, a od društvenih uloga uloge supruge i kućanice, dakle one koje su prije svega vezane za domenu doma i kuće. U turskome se uz ženski spol povezuju još i majčinstvo, plodnost i mekoća, a u hrvatskome se tomu spolu, naročito kroz značenjska oprimjerenja i navođenje ustaljenih sintagmi, pripisuje pretjerana sentimentalnost i nerazumnost te negativno konotirana seksualnost.

Tablica 3. Obrada leksema vezanih uz pojmovnu domenu ženskoga roda u jednojezičnim rječnicima turskoga (GTS) i hrvatskoga jezika (HJP)

PRIPISANE ILI OČEKIVANE OSOBINE I ULOGE		TURSKI	HRVATSKI
1.	osjećajnost i sentimentalnost	KADINCA 1) <i>pridj.</i> svojstven ženi (primjer: <i>Ova priča ukrašena je ženskom osjećajnošću</i>)	ŽENSKI 9) <i>žensko pismo</i> , <i>ženska umjetnost</i> književna i umjetnička djela kojima se pripisuje poseban ženski senzibilitet, tematika i sentimentalnost
2.	fizička privlačnost i zavodljivost	Dişi 6) <i>pridj.</i> koketan, kočoperan, privlačan	ŽENA sintagma: 3) <i>žena iz stripa</i> tip žene vrlo vitkog struka, jakih bokova i snažnih, lijepo svedenih nogu, okruglog lica i jakih kostiju lica (nacrtan izmaštani tip idealno privlačne žene , ob. po ukusu 1920-ih i dalje)
3.	djelovanje unutar kuće i doma (supružništvo i kućanstvo)	KADIN 2) <i>im.</i> koja je ženskog spola i koja se udala ili bila s muškarcem 3) <i>pridj.</i> s vrlinama i sposobnostima potrebnima za majčinstvo i vođenje kućanstva KIZ 1) <i>im.</i> žensko dijete (primjer: 'Sin mu je dao život za zemlju u jednom ratu, a dvije kćeri su se udale i otišle u daleke krajeve.')	ŽENA 2) <i>razg.</i> bračni drug ženskog spola (...); supruga 3) (<i>mn</i>) <i>razg.</i> osobe koje spadaju u poslugu ili u radnu snagu ŽENSKI sintagma 4) <i>ženska ruka</i> ljepota i red (ob. u kući, u odijevanju) koji nije moguć u načinu života bez žene DJEVOJKA 2) ženska osoba koja još nije udata [<i>još je djevojka</i>] 4) ona koja pomaže u kući, kućna pomoćnica

4.	majčinstvo	KADIN 3) <i>pridj. s vrlinama i sposobnostima potrebnima za majčinstvo i vođenje kućanstva</i>	–
5.	plodnost	Dişi 5) <i>pridj. produktivan, plodan</i>	–
6.	mekoća i podložnost	Dişi 4) <i>pridj. za metale: mek, koji se lako obrađuje</i>	–
7.	pretjerana sentimentalnost, nerazumnost	–	ŽENSKI sintagma 3) ženska logika <i>razg.</i> (ob. u šali) potreba žene da prednost u rasuđivanju dade intuiciji ili sentimentalnim razlozima ŽENSKO (im.) frazologija 2) (<i>to ti je</i>) kad žensko poludi <i>pejor.</i> žena je u strasti i ljubavi spremna na veće žrtve i smjelije nerazumnosti nego muškarac
8.	negativno konotirana seksualnost	–	ŽENKA 2) <i>pejor.</i> žena kao oličenje svog spola ŽENA sintagma: 1) javna žena prostitutka; 2) laka žena <i>podr.</i> lako osvojiva žena, ona koja lako stupa u intimne odnose DJEVOJKA sintagma: 2) javna (ulična) djevojka prostitutka, uličarka

Valja istaknuti da se u obama rječnicima za lekseme koji se odnose na oba spola zamjećuje nerijetko uvrštavanje stereotipiziranih značenja, a ispuštanje ili potiskivanje u drugi plan onih neutralnih. Primjerice, u turskome se rječniku kao jedina atributna uporaba leksema *kadın* ('žena', 'ženski') navodi ona vezana uz njezinu rodnu ulogu majke i kućanice (v. značenje navedeno pod 3 u dolje navedenome članku KADIN), dok se za leksem *erkek* ('muškarac', 'muški') navodi samo 'junački, hrabar, odvažan' (v. značenje navedeno pod 5 u dolje navedenome članku ERKEK).²¹ Nema spomena o mnogo neutralnijim i raširenim atributnim uporabama poput one za izražavanje spola referenta u profesiji (poput npr. *kadın doktor* 'liječnica', 'žena liječnik', ili *erkek doktor* 'liječnik', 'muški liječnik'). Usporedbom istih rječničkih članaka (KADIN i ERKEK dolje) zamjećuje se još jedna asimetrija: pri navođenju prve definicije za oba leksema mocijskoga para za ženu je navedeno i značenje 'supruga' (tur. *kari*²²), a za muškarca 'osoba' (tur. *kişi*), čime se već prvom definicijom ženi pripisuje rodna uloga, dok se muškarca, koji se definira epicenom, poistovjećuje s ljudskim bićem općenito.

KADIN

- 1) *im.* zrelo žensko ljudsko biće; žena, ženska osoba, gospođa, **supruga**
- 2) *im.* koja je ženskoga spola i koja se udala ili bila s muškarcem
- 3) **prid. s vrlinama i sposobnostima potrebnima za majčinstvo i vođenje kućanstva**
- 4) *im.* žena uposlena da obavlja kućanske poslove
- 5) *im.* izraz dozivanja ili obraćanja u značenju 'gospođo'

ERKEK

- 1) *im.* muškarac, odrastao/zreo čovjek; muška osoba; **osoba**
- 3) *im.* muž
- 5) **prid. junčki, hrabar, odvažan, pouzdan**

Davanje prednosti stereotipiziranim značenjima pred neutralnima prisutno je i u hrvatskome rječniku, također u korist muškoga spola. Usporede li se, primjerice, rječnički članci za parnjake *ženski* i *muški*, uočava se da se kao prvo značenje pridjeva *ženski* navodi neutralno oblikovana definicija 'koji se odnosi na žene, koji ima osobine žena, koji je kao u žena', dok se kao prvo značenje pridjeva *muški* navodi vrlo obilježena definicija 'dostojan muža, pravog muškarca' (neutralnije oblikovana definicija dolazi tek na drugome mjestu). Takvim se postupkom u oblikovanju

21 Niže naveden rječnički članak za *erkek* nije cjelovit; donosimo samo definicije koje se odnose na čovjeka, a ispuštene su one koje se odnose na spol živih bića općenito (uključujući i biljke i životinje, poput 'mužjak') i na karakteristike predmeta (poput 'muška utičnica' ili 'čvrsto/nesavjetljivo željezo'). Cjelovit članak naveden je na kraju analitičkoga dijela rada.

22 *Kari* je leksem čije je prvo značenje 'supruga', u nekultiviranome jeziku može se koristiti i u značenju 'žena', 'prostakua', 'ženturača', a regionalno u značenju 'starica' (prema Đinđić, 2014).

rječničkih članaka za rodne parnjake muški spol na svojevrsan način uzdiže ili favorizira.

ŽENSKI (pridj.)

– definicija

- 1) koji se odnosi na žene, koji ima osobine žena, koji je kao u žena
- 2) koji ima samo organe za zametanje ploda u cvijetu
- 3) *žarg.* dio sprave, utoren dio mehanizma (utičnica itd.); koji prihvaća drugi dio, *opr.* muški

MUŠKI (pridj.)

– definicija

- 1) **dostojan** muža, **pravog** muškarca
- 2) koji se odnosi na muškarce [*muška ljepota; muško društvo*]; muškarački
- 3) *žarg.* dio sprave ili mehanizma koji se stavlja, utiče u drugi dio, *opr.* ženski

Pored sličnosti u navođenju značenjskih definicija, između turskoga i hrvatskoga rječnika prisutne su i određene razlike. Neke su od izraženijih one koje se odnose na pojavu asimetrija između leksema za muškarce i žene po pitanju 1) stupnja afektivnosti u oblikovanju definicija, 2) opsega rječničkoga članka te 3) mjere u uvođenju frazeologizama. Naime, u hrvatskome se rječniku na afektivno oblikovane definicije nailazi češće nego u turskome, a za mnoge bi se od njih s priličnom sigurnošću moglo reći da predstavljaju više stereotipe samoga leksikografa nego li konvencionalizirana leksička značenja, na što su već ranije upozorile Bratanić (2005) i Pišković (2016). Jedan od primjera pristrano oblikovanih definicija jesu parovi ustaljenih sintagma *stari mladić* i *stara djevojka* navedeni u rječničkim člancima za leksičke parove *mladić* i *djevojka*: sintagma *stari mladić* definira se prilično neutralno, kao ‘stari momak, onaj koji se nije oženio do starije dobi, koji se nije oženio onda kad se smatra da je vrijeme’, dok se sintagma *stara djevojka* definira samo pogrdnom imenicom ‘usidjelica’.

Nadalje, u hrvatskome se rječniku, za razliku od turskoga, nerijetko uočava da su definicije značenja imenica za žene opširnije od onih za muškarce, kao i da se u rječničkim člancima tih imenica nalaze opsežni frazeološki odjeljci u kojima se ženama pripisuju negativna obilježja vezana uz njihovu seksualnost (v. npr. *žena* i *djevojka* u retku 8. tablice 3) te nerazumnost i pretjerana sentimentalnost (v. npr. *ženski* i *žensko* u 7. retku tablice 3), čime se ženski spol obezvređuje i degradira. Suprotno tomu, u člancima koji se odnose na muškarce negativne se predodžbe uglavnom ne iščitavaju, a često se uz lekseme kao ilustracija uporabe pojavljuju pozitivni epiteti poput *sposoban*, *pravi*, *solidan* i sl. (v. npr. *momak* u 5. retku tablice 2). Kao primjer za hrvatski rječnik navodimo cjelovite članke za mocijske parnjake *muškarac* – *žena*:

MUŠKARAC

– odrasla osoba muškog spola; muško

ŽENA

– definicija

- 1) odrasla osoba ženskog spola; žensko
- 2) *razg. bračni drug* ženskog spola [*moja žena* (u predstavljanju u građanskom društvu smatra se jednako prikladnim kao; *moja supruga* među slabije poznatim ili među nepoznatim ljudima; u seoskom društvu jedini način predstavljanja ili samo »moja« u nekim krajevima); *uzeti za ženu* oženiti]; supruga
- 3) (*mn*) *razg.* osobe koje spadaju u **poslugu ili u radnu snagu**

– sintagma:

javna žena prostitutka;

laka žena podr. lako osvojiva žena, ona koja lako stupa u intimne odnose;

žena iz stripa tip žene vrlo vitkog struka, jakih bokova i snažnih, lijepo svedenih nogu, okruglog lica i jakih kostiju lica (nacrtan izmaštani tip idealno privlačne žene, ob. po ukusu 1920-ih i dalje)

Što se tiče frazeologizama ili poslovice koji se u hrvatskome rječniku uvode u članke, nerijetko su oni uporabno vrlo rubni (poput *žena iz stripa*²³ ili *Bog na nebu muž na zemlji*²⁴) te njihovo uvrštavanje u rječničke članke zasigurno nije motivirano uporabnom ukorijenjenošću ili reprezentativnošću, već se može tumačiti kao pristran izbor leksikografa, odnosno odraz njegovih stereotipa i predodžbi.

U turskome rječniku, pak, frazeologizmi i poslovice nisu uključeni u glavne članke,²⁵ a premda je iz značenjskih definicija i oprimjerenja moguće iščitati stereotipe, oni nisu negativno ili deprecijativno oblikovani. Za ilustraciju i radi usporedbe s rječničkim člancima bliskoga mocijskog para na HJP–u (v. gore) navodimo cjelovite članke (u hrvatskome prijevodu) za mocijske parnjake *erkek* 'muškarac/muško/muški' – *kadın* 'žena/žensko/ženski':

ERKEK

- 1) *im.* odrastao čovjek; gospodin, muškarac, muška osoba, osoba (primjer: *Kad muškarci sazriju, pretvaraju se u djecu.*)

²³ Usp. Pišković (2016, str. 350–351).

²⁴ Ova poslovice, koje se značenje na HJP–u definira kao 'žena je dužna muža slušati i bojati ga se kao Boga', na tražilici Google pojavljuje se svega 16 puta (od kojih je 9 izravno vezano na HJP), dok se uporabno česte poslovice (poput *Na muci se poznaju junaci*, *Čovjek je čovjeku vuk* i sl.) pojavljuju u tisućama (pristupljeno 18. 10. 2025.).

²⁵ Mrežni rječnik suvremenoga turskog jezika (GTS), kojega je građa izabrana za analizu u ovome radu, strukturiran je drukčije od mrežnoga rječnika hrvatskoga jezika, odnosno Hrvatskoga jezičnoga portala (HJP). Naime, GTS je sastavni dio šire baze različitih rječnika turskoga jezika u koju su uključeni npr. i rječnik frazema, rječnik poslovice, različiti strukovni rječnici i sl. Uz rječničke članke koji su predmet ovoga rada postavljene su poveznice na razne frazeme i poslovice, no s obzirom na njihovu brojnost, analiza svih njih nadišla bi okvir ovoga rada.

- 2) *im.* spol ljudi, životinja ili biljaka koji oploduje žensku jedinku (primjer: *Pčele mušjaci počinju gubiti snagu, jedan po jedan padaju i umiru.*)
- 3) *im.* muž (primjer: *Žena je ispratila svog muža/muškarca.*)
- 4) *im. biol.* organizam koji stvara spermu
- 5) *pridj.* junački, hrabar, odvažan, pouzdan
- 6) *pridj.* između objekata koji tvore par s udubljenjima i izbočinama onaj koji je izbočen
- 7) *pridj.* za metale: čvrst, koji se ne savija lako (npr. *muško željezo*)

KADIN

- 1) *im.* zrela ženska pripadnica ljudskoga roda, ženska osoba, gospođa, supruga (primjer: *Žele pored sebe vidjeti prijatelje koji će se s njima družiti, žene ili muškarce koji će im uskakati u pomoć kad im zatreba.*)
- 2) *im.* tko je ženskog spola i koja se udala ili bila s muškarcem
- 3) *pridj.* koja ima vrline i sposobnosti potrebne za majčinstvo i vođenje kućanstva
- 4) *im.* gospođa koja obavlja kućanske poslove
- 5) *im.* riječ za dozivanje koja se koristi u značenju 'gospođo'

5. Zaključak

Dva različita aspekta analize leksema za izražavanje roda provedena u ovome radu dala su donekle oprečne rezultate u pogledu jezičnih asimetrija koje se mogu tumačiti kao odrazi izraženijega ili manje izraženoga androcentričnog svjetonazora prisutnoga u hrvatskoj i turskoj kulturi. S jedne strane, strukture i osobitosti sustava leksema kojima se u dvama jezicima razlikuju muški i ženski referenti mogle bi govoriti u prilog izraženije prisutnosti androcentričnoga svjetonazora u turskoj kulturi nego u hrvatskoj. Naime, kao što je već spomenuto u uvodnome poglavlju rada, jezici teže leksički diferencirati one pojavnosti iz određene domene koje smatraju dovoljno relevantnima da budu označene posebnim leksemom. Analizom u ovome radu utvrđeno je da i turski i hrvatski jezik pokazuju veću razgranatost sustava leksema u pojmovnoj domeni muškoga nego u domeni ženskoga roda, no u turskome je ta razlika znatno izraženija: za označavanje ženskih referenata u turskome postoje ukupno tri konotativno neutralna leksema, dok ih je za označavanje muških dvostruko više (šest, ne računajući kategorije potomaka i supružnika). Usto, turski jezik leksički diferencira muškoga potomka (sina), dok je ženski potomak (kći) leksikaliziran istom imenicom kao i žensko dijete (djevojčica) i mlađa ženska osoba (djevojka). U hrvatskome je pak ukupno devet leksema za muške i osam za ženske osobe, a ženski se potomak zasebno leksikalizira u odnosu na ženske osobe iz drugih kategorija (djece i mladih).

Činjenica da turski jezik u odnosu na hrvatski ima manji sveukupni broj leksema za oba spola mogla bi se protumačiti tipološkim razlikama između dvaju jezika:

osim što kao morfološki vrlo bogat jezik ima izražene tvorbenne mogućnosti i kategoriju gramatičkoga roda, hrvatski se jezik prema Talmyjevoj klasifikaciji tipološki može svrstati u tzv. S–jezike, za koje je utvrđeno da pokazuju tendenciju prema značenjski specifičnijim leksemima, za razliku od V–jezikâ, kojima pripada i turski, a koji teže značenjski općenitijim leksemima (v. uvodno poglavlje).

Još jedna jezična činjenica koja bi mogla govoriti u prilog izraženije prisutnosti androcentričnoga svjetonazora u turskoj nego u hrvatskoj kulturi jest ta da se u turskome koristi veći broj epicena za osobe muškoga spola, čime se muškarci na neki način izjednačuju s predstavnicima ljudske vrste. Osobe se ženskoga spola, pak, ni u jednome ni u drugome jeziku ni u kojoj pojmovnoj kategoriji ne označuju epicenima.

S druge strane, analiza načina na koje su temeljni leksemi za izražavanje roda obrađeni u rječnicima upućuje na to da u hrvatskoj kulturi u odnosu na tursku kulturu postoje izraženije negativne predodžbe o ženama, a da se muškarci favoriziraju. U hrvatskome se rječniku u većoj mjeri nego u turskome uočava afektivno oblikovanje značenjskih definicija i pristran odabir oprimjerenja, odnosno frazeologizama koji bi trebali biti reprezentativni, a zapravo su nerijetko uporabno vrlo rubni. Posebno se ističe negativno konotirana ženska seksualnost te stereotipi o ženama kao pretjerano sentimentalnima i nerazumnima, čega u turskome rječniku nema. S obzirom na mogućnost da su oblikovanje definicija te izbori oprimjerenja i poslovice/frazeologizama u obama rječnicima odraz predodžbi leksikografa o rod-nim ulogama, leksikografska građa kao izvor podataka o kulturi određene govorne zajednice treba se proučavati kritički i s oprezom.

Uvidi do kojih se došlo u ovome radu svakako bi se trebali upotrijebiti daljnjim, sveobuhvatnijim istraživanjima u kojima bi se detaljno analizirale različite uporabe odabranih leksema u suvremenim turskim i hrvatskim digitalnim korpusima, kao i istraživanjima u koja bi bili uključeni izvorni govornici obaju jezika. Takva dodatna istraživanja pridonijela bi preciznijem sagledavanju uporabe, leksičkih vrijednosti te univerzalnih i jezično specifičnih načina leksikalizacije i opojmljivanja roda, odnosno omogućila bi dublje razumijevanje odnosa između jezika i društveno–kulturnih predodžbi.

Literatura

- Beavers, J., Levin, B. i Tham, S. W. (2010). The typology of motion expressions revisited. *Journal of Linguistics*, 46, 331–377. <https://doi.org/10.1017/S0022226709990272>
- Bratanić, M. (2005). Mjesto žene u rječniku. U D. Stolac, N. Ivanetić i B. Pritchard (ur.), *Jezik u društvenoj interakciji* (str. 37–46). Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku.
- Çer, E. i Şahin, E. (2016). Türkçenin söz varlığını yansıtan atasözleri ve deyimlerde toplumsal cinsiyet. *Turkish Studies*, 11(9), 175–192.
- Evans, N. (2010). Semantic typology. U J. J. Song (ur.), *The Oxford handbook of linguistic typology* (str. 504–533). Oxford University Press.
- <http://dx.doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199281251.013.0024>

- Fagard, B., Zlatev, J., Kopecka, A., Cerruti, M. i Blomberg, J. (2013). The expression of motion events: A quantitative study of six typologically varied languages. U M. Faytak, M. Goss, N. Baier, J. Merrill, K. Neely, E. Donnelly i J. Heath (ur.), *Proceedings of the 39th Annual Meeting of the Berkeley Linguistics Society* (str. 364–379). Linguistic Society of America. <http://dx.doi.org/10.3765/bls.v39i1.3893>
- Filipović, L. (2007). *Talking about motion: A crosslinguistic investigation of lexicalization patterns*. John Benjamins. <http://dx.doi.org/10.1075/slcs.91>
- Gast, V., König, E i Moyse-Faurie, C. (2014). Comparative lexicology and the typology of event descriptions: A programmatic study. U D. Gerland, C. Horn, A. Latrouite i A. Ortmann (ur.), *Meaning and grammar of nouns and verbs* (str. 145–183). Düsseldorf University Press. <http://dx.doi.org/10.1515/9783110720075-007>
- Hrnjak, A. (2017). *Frazeologija u rodnome okviru: Rodni elementi u hrvatskoj i ruskoj frazeologiji*. Knjigra.
- Hrnjak, A. (2018). Pogled na hrvatsku i rusku frazeologiju kroz prizmu roda. *Suvremena lingvistika*, 44(86), 243–259. <https://doi.org/10.22210/suvlin.2018.086.04>
- Kara, G. (2021). Gender in Turkish proverbs. *International Social Mentality and Researcher Thinkers Journal*, 7(49), 2049–2054. <http://dx.doi.org/10.31576/smryj.1025>
- Kerovec, B. (2025). Granularnost u izražavanju cilja i ishodišta u turskom i hrvatskom jeziku. U I. Zovko Dinković, I. Raffaelli, M. Grubišić i J. Čulig Suknaić (ur.), *Zapamti moje riječi* (str. 123–141). Hrvatska sveučilišna naklada.
- Kopecka, A. (2010). Motion events in Polish: Lexicalization patterns and the description of manner. U V. Hasko i R. Perelmutter (ur.), *New approaches to Slavic verbs of motion* (str. 225–246). John Benjamins. <http://dx.doi.org/10.1075/slcs.115.14kop>
- Kopecka, A. (2012). Semantic granularity of placement and removal in Polish. U A. Kopecka i B. Narasimhan (ur.), *Events of putting and taking* (str. 327–347). John Benjamins. <http://dx.doi.org/10.1075/tsl.100.20kop>
- Koptjevskaja-Tamm, M., Rakhilina, E. i Vanhove, M. (2015). The semantics of lexical typology. U N. Riemer (ur.), *The Routledge Handbook of Semantics* (str. 434–454). Routledge.
- Kovačević, B. (2019). Muško i žensko u frazeologiji I. *Hrvatski jezik*, 6(4), 26–29.
- Lakoff, R. T. (1973). Language and woman's place. *Language in Society*, 2, 45–80. <http://dx.doi.org/10.1017/S0047404500000051>
- Łozińska, J. (2019). The expression of path in three satellite-framed languages: A cognitive study of Polish, Russian, and English. *Jezikoslovlje*, 20(1), 31–61. <http://dx.doi.org/10.29162/jez.2019.2>
- Mihaljević, A. i Mihaljević, M. (2021). *Spol and Rod from a Diachronic and Synchronic Perspective – Analysis of Croatian, Croatian Church Slavonic and English*. *Collegium antropologicum*, 45(4), 341–349. <https://doi.org/10.5671/CA.45.4.6>
- Özçalışkan, Ş. i Slobin, D. I. (1999). Learning “how to search for the frog”: Expression of manner of motion in English, Spanish, and Turkish. U A. Greenhill, H. Littlefield i C. Tano (ur.), *Proceedings of the 23rd Annual Boston University Conference on Language Development* (str. 541–552). Cascadilla Press.
- Özçalışkan, Ş. i Slobin, D. I. (2003). Codability effects on the expression of manner of motion in English and Turkish. U A. S. Özsoy, D. Akar, M. Nakipoğlu-Demiralp, E. Erguvanli-

- Taylan i A. Aksu-Koç (ur.), *Studies in Turkish linguistics* (str. 259–270). Boğaziçi University Press.
- Pišćković, T. (2011). *Gramatika roda*. Disput.
- Pišćković, T. (2014). Feministički otpor rodnoj asimetriji u jeziku i jezikoslovlju. U T. Piščković i T. Vuković (ur.), *Otpor. Subverzivne prakse u hrvatskom jeziku, književnosti i kulturi*. Zbornik radova 42. seminara Zagrebačke slavističke škole (str. 145–168). FF press.
- Pišćković, T. (2016). Perpetuiranje rodniĸ stereotipa u hrvatskim rječnicima. *Romanoslavica*, 52, 343–363.
- Slobin, D. I. (2004). The many ways to search for a frog. U S. Strömqvist i L. Verhoeven (ur.), *Relating events in narrative* (Vol. 2, str. 219–257). Lawrence Erlbaum Associates.
- Stathi, K. (2023). *Granularity in the verbalization of events and object*. John Benjamins. <http://dx.doi.org/10.1075/slcs.233>
- Talmy, L. (1985). Lexicalization patterns: Semantic Structure in Lexical Forms. U T. Shopen (ur.), *Language Typology and Syntactic Description, Vol. 3: Grammatical Categories and the Lexicon* (str. 57–149). Cambridge University Press.
- Talmy, L. (2000). *Toward a Cognitive Semantics* (Vol. 2). MIT Press. <http://dx.doi.org/10.7551/mitpress/6848.001.0001>
- Toplu, B. A. (2011). *Linguistic Expression and Conceptual Representation of Motion Events* (doktorska disertacija, Middle East Technical University).

Izvori

- Đinđić, M. (2014). *Yeni Türkçe–Sırpça Sözlük*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Hrvatski enciklopedijski rječnik. (2003). V. Anić, D. Brozović Rončević, Lj. Cikota, I. Goldstein, S. Goldstein, Lj. Jojić, R. Matasović i I. Pranjković (ur.). Novi Liber.
- Hrvatski jezični portal. (n.d.). <https://hjp.znanje.hr/> (pristupljeno 13. 9. 2025.)
- Nişanyan Sözlük. (n.d.). <https://www.nisanyansozluk.com> (pristupljeno 12. 10. 2025.)
- Püsküllüoğlu, A. (2005). *Arkadaş Türkçe Sözlük*. Arkadaş Yayınevi.
- Türk Dil Kurumu Sözlükleri. (n.d.). <https://sozluk.gov.tr/> (pristupljeno 12. 10. 2025.)

Korpusi

- Turkish Web 2020 (trTenTen20). (n.d.). <https://app.sketchengine.eu/> (pristupljeno 12. 10. 2025.)
- Croatian Web (hrWaC 2.2, RFTagger). (n.d.). <https://app.sketchengine.eu/> (pristupljeno 23. 4. 2026.)

A Contrastive Analysis of Lexemes Used to Express Gender in Turkish and Croatian

This paper analyzes the units of the basic lexical inventory used to express gender in Turkish and Croatian taking into account the typological, genetic, and cultural differences between the two languages. Particular focus is placed on similarities and differences in linguistic asymmetries as reflections of the androcentric orientation present in both cultures. Considering the typological characteristics of the two languages, these similarities and differences are examined through: (1) an analysis of lexemes used to denote male and female referents in both languages, and (2) an analysis of how these lexemes are recorded and defined in monolingual dictionaries. The results indicate significant differences between the two languages with regard to the lexical differentiation of certain concepts, the degree of diversity in the lexical inventory for denoting gender, and the extent to which stereotypes and conventionalized representations are reflected in dictionary definitions and usage examples.

Keywords: gender asymmetries; lexicography; androcentrism in language; Turkish; Croatian